

GLEDALIŠKI LIST

Narodnega gledališča v Ljubljani

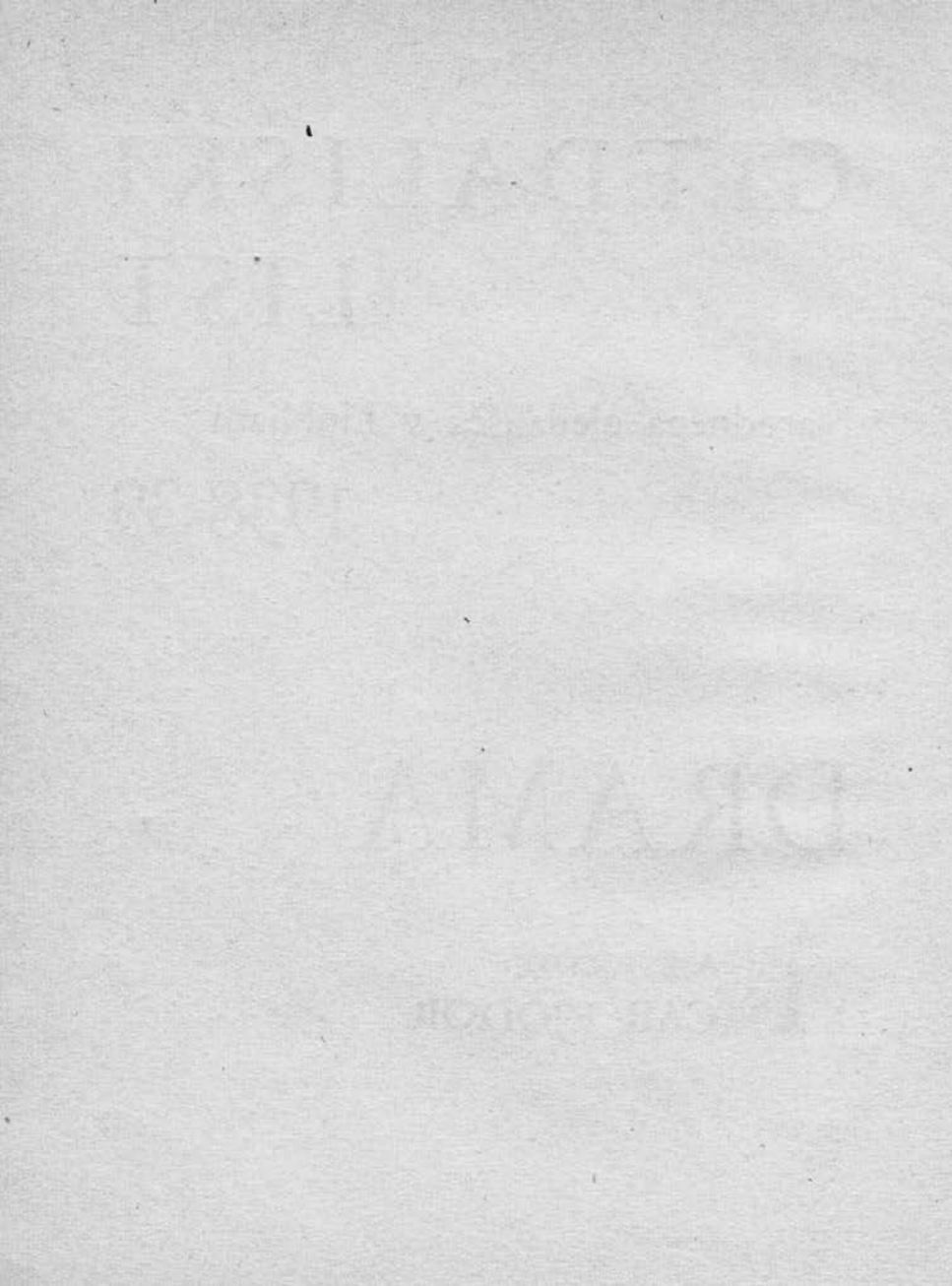
1938-39

DRAMA

1 A. K. TOLSTOJ:
CAR FJODOR

Din 2:50

030024833

GLEDALIŠKI LIST

NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI

1938/39 DRAMA Štev. 1

ALEKSEJ K. TOSTOJ:

CAR FJODOR

PREMIERA 22. SEPTEMBRA 1938

Izmed treh Tolstojev, ki imajo slovita imena v ruski literaturi, je avtor »Carja Fjodorja« Aleksej Konstantinovič — najstarejši. Lev Nikolajevič je bil enajst let mlajši od njega in Aleksej Nikola-jevič, s katerim Alekseja Konstantinoviča često zamenjujejo in ki je avtor romana »Peter Veliki« ter drame »Razputin«, je bil rojen leta 1882. ter živi in ustvarja še danes. Aleksej Konstantinovič pa se je rodil leta 1817. Bil je v mladosti drug in prijatelj carju Alek-sandru II. in je kasneje na njegovem dvoru dosegel visoko dosto-janstvo. Umrl je na svojem posestvu Krasni rog leta 1875.

V pisateljskem svetu je bil za leto dni starejši vrstnik Turge-njevu, vendar pripada po svoji smeri bolj starejši romantični šoli, kakor realizmu, h kateremu se je opredelil Turgenjev. Romantični okus prevladuje v vsej tvornosti A. K. Tolstoja, najizraziteje v nje-govem pesništvu, ki je nemara doseglo višek v baladah, spenjenih v duhu in načinu ruske pripovedne narodne pesmi. Isti umetniški okus kaže tudi njegov roman »Knez Serebrjani« (1861) in, kakor je vi-deti že po sami izberi snovi, tudi njegova dramatika, ki vsebuje štiri dela: dramo »Don Juan« (1862) in zgodovinsko trilogijo »Smrt Ivana Groznega«, »Car Fjodor«, »Boris Godunov« (1866—1870). In kakor se je naposled kot družbeni kritik boril v svojih satirah zoper reakcijo in birokracijo, tako je kot literarni polemik napadal književni radikalizem in materijalizem, torej smer, ki je bila v te-danjih časih zlasti ostro nasprotna sleherni romantiki.

Trilogija o življenju in smrti zadnjih dveh Rurikovičev in potomca tatarskih knezov Borisa Godunova obsega po svoji snovi eno izmed najbolj dramatičnih poglavij srednje ruske zgodovine. Prehod iz fevdalnega carstva v krepko centralizirano absolutno monarhijo, ki se je do kraja izvršil pod Ivanom Groznim, osebna silovitost in bolestna okrutnost tega carja samega, vladanje njegovega slabotnega sina Fjodorja in razmah notranjih sporov med carjevim regentom ter svakom Godunovom in plemstvom, ki so ga vodili mogočni Šujski, umor Ivanovega drugega sina Dimitrija, ki ga je zasnoval Boris Godunov, homatije po smrti carja Fjodorja, ki je umrl brez nasledstva, izvolitev Borisa Godunova, nastop lažnega Dmitrija, vpad Tatarjev in Poljakov v Rusijo pred smrtjo Godunova in ta smrt sama — to so dogodki, ki jih opisuje ta mogočna trilogija.

Naravno je, da te burne, toda prebogate snovi, ni mogoče zajeti v strogo in čisto dramsko obliko, v tri prave in popolne drame. Tolstoj se je glede tega ravnal po Shakespearjevih kraljevskih igrar in je ustvaril trilogijo dramskih kronik, v njeno sredino pa je postavil pravo dramo v strogem, klasično romantičnem duhu — »Carja Fjodorja«. To delo ne podaja dogodkov in značajev drugega poleg drugega, ne podaja značajev v dejanju in poleg njega, marveč kaže dogodke kot dejanja, kot življenjska in zgodovinska dejstva, ki izhajajo iz značajev in ki nastajajo iz napetosti ter bojov med njimi. Je torej drama ali prikaz življenja kot nujne posledice srečanj in trenj med nekimi izrazitimi osebnostmi.

Osrednje gibalno dogodkov v »Carju Fjodorju« je napetost med dvema osebnostima, ki sta vsaka zase predstavnici velikih državo-tvornih in zgodovinskih moči. To sta carjev regent in svak Boris Godunov in pa vojskovodja Ivan Petrovič Šujski, glavar mogočnega rodu Šujskih. Spor med njima je označen takoj v početku tragedije v besedah Ivana Petroviča, ki govori zbranemu plemstvu, duhovništvu in trgovcem:

Mi, Šujski

za stare smo navade, smo za cerkev,
za red, ki smo prejeli ga od dedov.
A Godunov ves ruski svet prevrača
na glavo. Naredimo temu kraj!

Te besede pa ne razodevajo samo bistva razpora, temveč že tudi pojasnjujejo, kateri dve zgodovinski sili sta se tukaj spopadli v zgodovinskem boju. Če predstavnik enega tabora trdi, da se bori »za red, ki smo prejeli ga od dedov«, potem je nasprotnikova volja gotovo: podirati stari red in uvajati novega. Gre torej v drami za večno ponavljajoči se boj med ohranjujočim in pa ustvarjajočim, principom v življenju človeških družb.

Ti dve moči sta osredotočeni v dveh osebnostih in tako se jima pridruži v konfliktu tudi marsikaj osebnega ter zgolj človeškega. In v tem, kako je Tolstoj med predstavnika obeh zgodovinskih moči razpredelil človeška svojstva, je pokazal najvišje mojstrstvo in po tem je njegova drama klasična.

Predstavnik reakcije, vojskovodja Šujski — po carjevih besedah »mož pošten je, čist«. Tudi Boris Godunov priznava s spoštovanjem vrline tega narodnega junaka in rešitelja Rusije, vendar s s v o j i m spoznanjem in z ocenitvijo, ki meri na vse Šujske, a zadeva predvsem glavarja tega rodu:

Šujske jaz spoštujem,
a njih krepost je topa, kratkovidna
in vodi po izhojenih poteh.
Z davnino zvezani so po pradedih!

Njegovega nasprotnika, regenta Godunova v drami nihče ne razlaga, razen v slepo sovražnih izbruhih, kjer ga Šujski psujejo z lokavim in zvitim Tatarjem. Njegova osebnost se razkriva v delih, ki so državniško gledano polna vladarske modrosti in naprednega državotvornega duha, s človeškega stališča pa so resnično zvijačna, temna in celo zločinska. Edini človek, ki v drami spregovori o tem rojenem vladarju in nedostopnem tvorcu, ki mora po krvavi poti k svojemu smotru, je on sam, ko odgovarja carici na očitek, da je maščevalen:

Jaz maščevanja ne poznam
in ne prijateljstva in ne sovraštva.
Uprte imam oči samo v svoj smoter
in ne pogubljam zopernikov svojih,
temveč samo nasprotnike stvari.

Te njegove velike besede, ki jih more govoriti iz srca samo mož resničnega poslanstva, operejo marsikatero njegovo človeško krivdo, ne morejo pa izbrisati nedolžne krvi mladega carjeviča Dmitrija.

Da more biti boj med tema nasprotnikoma tako odločilen in usoden, je kriv slabotni car Fjodor.

Omahljiv je Fjodor
in v roki, ki ga ume voditi,
mehak kot vosek.

Pravi o njem Šujski. In sam Fjodor pravi o sebi:

Vidiš, svak, saj vem,
da vladati države sam ne znam,
Jaz nisem car! In ni težko me v poslih
državnih zmesi in prevarati.
Le v eni stvari se nikdar ne zmotim:
če mi je uganiti, kaj belo je
in kaj je črno, se nikdar ne zmotim.
Zato ni treba nič modrosti, svak,
treba ravnati je samo po vesti.

V tej iskreni skromnosti in veliki prostodušnosti, kakor tudi v čisti človečnosti, ki je v teh besedah, je nazorno pokazan ves Fjodor. Tem otroško čistim, toda na mestu, kjer stoji, nekoliko nebogljenim svojstvom zadnjega potomca »varjaških knezov carujoče veje« manjka samo še osvetlitve v globino. To luč vržejo nanje spet njegove lastne besede:

Za prestol nisem maral. A očitno
je hotel Bog, naj v Rusiji na prestol
nemoder sede car. Ostati moram,
kakršen sem, in jaz nimam pravice
skrbno ugibati v naprej, kaj pride!

To ni več povprečna prostodušnost, temveč že globoka in velika zavest o samem sebi in svoji usodi. In če se s to tiho veličino združi še najblažja pobožnost, potem ni čuda, če se uporni Šujski v odločilnem trenutku zruši pred to sveto čistostjo na kolena:

Ne, to svetnik je božji!
Ne, Bog ne da, da bi se dvignil nadenj,
sam Bog ne da! — Kajti preprostost tvoja
je od Boga, Feodor Ioanič. —
Ne morem dvigniti se zoper tebe!

Že lik carja Fjodorja kot tak, lik, ki ga je A. K. Tolstoj ustvaril tik pred »Idiotom« Dostojevskega, je veliko umetniško dejanje. Še večjo dragocenost pa ima v celoti te drame, v tem silnem konfliktu zgodovinskih moči. Dve veliki načeli se tu bijeta in trgata za oblast, med njima pa stoji ta svetniško neboljani car-otrok. Na eni strani junaška, čista in nazadnjaška, slepa krepost, na drugi temni, lokavi, toda od usode zaznamovani samodržec azijskega kova, nad njima, torej tam, kjer bi se morala vsa nasprotstva kakor v veletoku zgovine izravnati v zadnji modrosti, tam pa stoji po volji usode svetnik in otrok, to jagnje, ki naposled vzame ves greh te zgodovinske drame nase.

Ta čudoviti trikotnik mogočnikov je zlato jedro te klasične ruske drame. Delo po odrski tehniki gotovo zaostaja za angleško in nemško klasiko, poetična sila njegovih stihov je šibkejša od Shakespearjevih, njihova retorika manj udana in manj strastna od Schillerjeve, toda patos »Carja Fjodorja« je mogočnejši in njegovo človeško jedro plemenitejše, žlahtnejše od duha kontinentalne klasike.

J. Vidmar.

Iz spominov Stanislavskega

Leta 1898. je bilo 14. oktobra otvorjeno moskovsko gledališče »hudožestvenikov« s tragedijo A. K. Tolstoj »Car Fjodor«. V svoji knjigi »Moje življenje v umetnosti« pripoveduje Stanislavski o tem prvem koraku »Hudožestvenega teatra« naslednje:

»Čas je hitel. Nastopil je zadnji večer pred otvoritvijo. Vaje so bile končane, toda zdelo se nam je, da ni nobena stvar dodelana in da predstava ni pripravljena. Bali smo se, da bodo nedognane malenkosti pokopale vso predstavo. Hoteli smo vaditi vso noč, toda Vladimir Ivanovič (Nemirovič - Dančenko) je zelo pametno za-

hteval, naj jenjam z delom, in naj dam igralcem časa, da se bodo zbrali in pomirili za prihodnji in odločilni slavnostni dan, za otvoritev gledališča, 14. oktobra 1898. leta. Kljub pozni uri do zaključka zadnje vaje nisem mogel iz gledališča, saj bi doma tudi ne mogel zaspiti, — zato sem sedel v parterju in čakal, kdaj obesijo sivo zagrinjalo, o katerem se nam je zdelo, da bo s svojo nenavadno in preprosto vnanjostjo gotovo preokrenilo vso umetnost.

Prišel je dan otvoritve. Vsi mi — udeleženci v tej stvari — smo se dobro zavedali, da sta naša bodočnost in usoda postavljeni na to karto. Ali pridemo ta večer skozi vrata umetnosti ali pa se nam zapro pred nosom. V tem primeru bi bilo treba do smrti sedeti v kakšni dolgočasni pisarni.

Vse te misli in žalostne predstave o bodočnosti so bile posebno ostre na dan otvoritve, ki ga opisujem. Moje razburjenje se je stopnjevalo še s tem, da nisem mogel pomagati: režisersko delo je bilo končano; bilo je za nami in zdaj so bili na vrsti igralci. Samo oni so mogli ponesti predstavo k zmagi, jaz nisem mogel ničesar več storiti in sem moral begati, se mučiti in trpeti za kulisami, ne da bi mogel kakorkoli pomoči. Kako naj bo človeku pri srcu, če sedi v svoji garderobi, tam na odru pa se vrši vsesplošni boj! Nič ni čudnega, če sem hotel do kraja izkoristiti še zadnji trenutek za aktivno sodelovanje pri predstavi, še tik preden se je zastor dvignil. Moral sem skušati še zadnjič vplivati na igralce.

Skušal sem zadušiti v sebi smrtni strah pred bodočnostjo, delal sem se veselega, brezskrbnega, mirnega in prepričanega, pred zadnjim zvoncem sem ogovoril igralce z bodrilnimi besedami vrhovnega poveljnika, ki pošilja armado v odločilni spopad. Bilo je slabo, da mi je glas neprestano odrekal pokornost od nemirnega dihanja... Tedaj je nenadoma zabučala uvertura in preglasila moje besede. Govoriti nisem mogel več in ostalo mi ni drugega, kakor da sem se spustil v ples, samo da bi dal duška energiji, ki je kipela v meni in ki sem jo hotel prenesti na svoje sobojevnike in mlade borce. Plesal sem, popeval, vzklikal bodrilne stavke, — z bledim, mrtvaškim obrazom, s prestrašenimi očmi, s sunkovito sapo in s krčevitimi kretnjami. Temu mojemu tragičnemu plesu so dali pozneje ime »ples smrti«.

»Konstantin Sergejevič, pojdite z odra! Pri tej priči! In ne razburjajte igralcev!« — mi je grozeče in odločno ukazal moj pomočnik, igralec N. G. Aleksadrov, ki je imel med predstavo, katero je vodil, vso oblast v svojih rokah.

Moj ples je obstal sredi kretnje in izgnan ter užaljen v svojih režiserskih čustvih, sem šel z odra in se zaklenil v svojo garderobo.

»Toliko sem dal za to predstavo, zdaj pa, ko je prišel najvažnejši trenutek, me pode z odra kakor tujca!«

Ne pomilujte me bralec! To so bile igralčeve solze: sentimentalni ljudje smo in radi igramo užaljeno nedolžnost, in sicer ne samo na odru, temveč tudi v življenju! Kasneje sem kajpada dal vse priznanje državljanski hrabrosti in odločnosti Aleksandrova.

Tedaj se je zastor prvič odprl za tragedijo grofa A. K. Tolstoja: »Car Fjodor«. Drama se prične z besedami: »V to stvar verjem trdno!« Ta stavek se nam je takrat zdel pomenljiv in preroški.

Predstava je imela ogromen uspeh. »Hudožestveni teater« je nastopil svojo slavno pot.

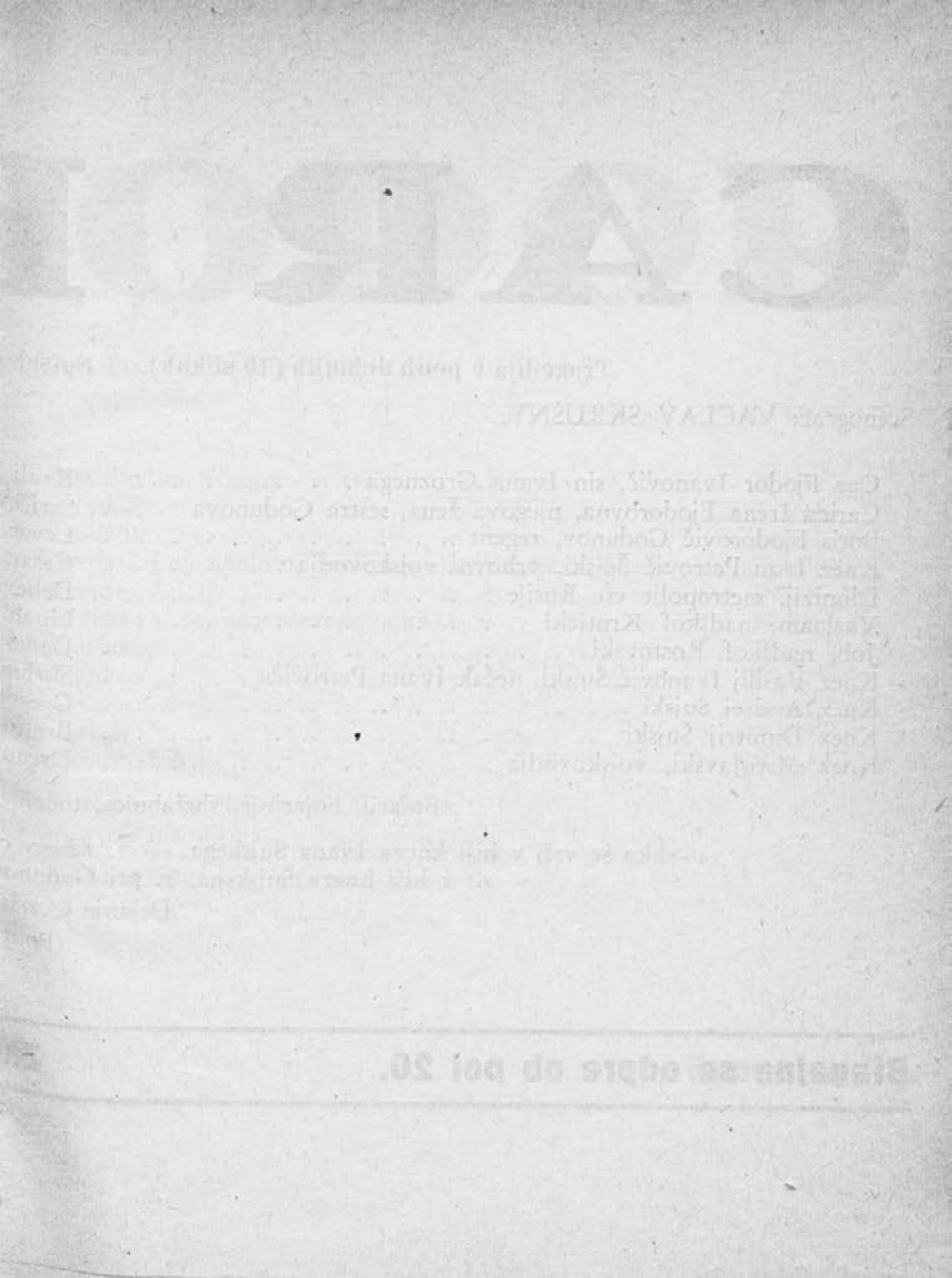
Monolog Godunova

Visoka gora

je bil car Ivan. In podzemski udari
iz njenih neder stresali so zemljo.
Ognjeni zublji iz vrha njenega
sejali so na svet pogin in smrt.
Car Fjodor ni tak. Prej bi ga primerjal
s prepadom sredi ravnega polja:
razpoke in usadi okrog njega
zakriti so s cvetočo travo, toda
pastir in čreda, ki se neprevidno
približata mu, treščita v globino.
V naših vaseh živijo pripovedke,
da se nekoč pogreznila je cerkev, —
na tistem kraju je nastal prepad.
In pravijo, da ob vremenu tihem
se čuje iz globine glas zvonov.

in da se sliši v njej cerkveno petje.
Tak svet in vendarle neznanski kraj
se zdi mi Fjodor, ker v njegovi duši,
zmeraj odprti drugu in sovragu
žive ljubezen, blagost in molitev
in kakor daljni zvon glasi se v nji.
Toda čemu dobrota in svetost,
če ni mogoče nanji se zanesti!
Sedem je let, kar je nad rusko zemljo
vihral car Ivan kakor božji srd.
In sedem let je, kar z velikim trudom
za kamnom kamen skladajoč gradim
ta svetli hram, to veliko državo,
novo, razumno veliko Rusijo,
ki radi nje sem v neprestanih mislih
prebdel brez spanja marsiktero noč.
A vse zaman. Gradim jo nad prepadom.
V trenutku vse lahko razpade v nič,
če le zahoče kdaj katerikoli
tudi najbrezpomembnejši sovražnik,
pa pridobi si cerjevo srce
in preokrene voljo, ki sem jaz
jo vložil vanj. Sovražnikov, ti veš,
imam nemalo — in ne le neznatnih:
poznaš predrznost in nesramnost Nagih,
poznaš i Šujskih neukrotljivo nprav —
dovoli prosim — Šujske jaz spoštujem,
a njih krepost je topa, kratkovidna
in vodi jih po izhojenih poteh.
Z davnino zvezani so po pradedih.
Zato pri carju, kakršen je Fjodor,
jim mesta ni, ne sme jim biti mesta!

Lastnik in izdajatelj: Uprava Narodnega gledališča v Ljubljani. Predstavnik:
Oton Župančič. Urednik: Josip Vidmar. Za upravo: Karel Mahkota. Tiskarna
Makso Hrovatin. Vsi v Ljubljani.

CAR FJODOR

Tragedija v petih dejanjih (10 slikah). — Spisal A. Tolstoj. — Prevedel Josip Vidmar.

Scenograf: VACLAV SKRUŠNY.

Režiser: CIRIL DEBEVEC.

Car Fjodor Ivanovič, sin Ivana Groznega	Kralj	Knežna Mstislavska, njegova sestra	Boltarjeva
Carica Irena Fjodorovna, njegova žena, sestra Godunova	Šaričeva	Knez Šahovskoj	Jan
Boris Fjodorovič Godunov, regent	Levar	Lihač Golovin	Jerman
Knez Ivan Petrovič Šujski, vrhovni vojskovodja	Cesar	Andrej Petrovič Lup-Klešnin, bivši vzgojitelj carja Fjodorja	Potokar
Dionizij, metropolit vse Rusije	Debevec	Knez Turenin	Presetnik
Varlaam, nadškof Kruticki	Lipah	Vasilisa Volohova, ženitna posredovalka	Rakarjeva
Job, nadškof Rostovski	Daneš	ogdan Kurjukov	Plut
Knez Vasilij Ivanovič Šujski, nečak Ivana Petroviča	Skrbinšč	an Klasilnikov	Gale
Knez Andrej Šujski	Gregorij	olob	Sever
Knez Dimitrij Šujski	Bratina	ejduk Starkov	* * *
Knez Mstislavski, vojskovodja	Drenov	arjev stremenodržec	* * *

Bojarji, bojarinje, služabnice, točaji, pomenihi, trgovci, strelci, berači, ljudstvo.

1. slika se vrši v hiši kneza Ivana Šujskega. — 2. soba v carstvu, 3. carska soba, 4. na vrtu Ivana Šujskega, 5. carska soba, 6. v hiši kneza Šujskega, 7. pri Godunovu, 8. soba, 9. pri Godunovu, 10. pred katedralo.

Dejanje se vrši v koncem 16. stoletja.

(Po 5. odmor.)

Blagajna se odpre ob pol 20.

Zač 20.

Konec ob 23.

